

МЕГЕЛА К. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ
ПЕРЕКЛАДІ

*(на матеріалі українських перекладів роману Д. Лоуренса
“Коханець леді Чаттерлей”)*

У статті розглядається проблема перекладу англійських дискурсивних маркерів українською мовою. На матеріалі двох перекладів конкретного художнього твору порівнюються способи відтворення дискурсивних маркерів, аналізується ступінь врахування перекладачами прагматичного змісту висловлювань.

Ключові слова: дискурсивні маркери, прагматичний потенціал, прагматика висловлювання, прагматичний зміст, ілюкутивна сила, імпліцитний смисл, інтерпретація, переклад, мовленнєва ситуація, діалог.

В статье рассматривается проблема перевода английских дискурсивных маркеров на украинский язык. На материале двух переводов конкретного художественного произведения сравниваются способы передачи дискурсивных маркеров, анализируется степень учета переводчиками прагматического содержания высказываний.

Ключевые слова: дискурсивные маркеры, прагматический потенциал, прагматика высказываний, прагматическое содержание, иллокутивная сила, имплицитный смысл, интерпретация, перевод, речевая ситуация, диалог.

The article deals with the issue of translating discourse markers into Ukrainian language. Two translations of a certain fictional work, taken as a research material, are compared and analyzed in terms of means to render discourse markers and the extent to which the translators have managed to take into consideration the utterances pragmatic value.

Key words: discourse markers, pragmatic potential, pragmatics of the utterance, pragmatic value, illocutionary force, implicit sense, interpretation, translation, speech situation, dialogue.

Запровадження функціонального підходу у перекладознавстві зумовило поступовий перехід від мовоцентричної до антропоцентричної моделі дослідження. Ми все далі відходимо від механістичного розуміння перекладу як трансформації тексту однією мовою у текст іншою мовою на основі закономірних відповідників. У теорії та практиці перекладу формується новий погляд на діяльність перекладача, обумовлений завданням адекватної передачі комунікативно-прагматичної специфіки оригіналу. Він полягає в тому, що перекладач, окрім передачі змісту повідомлення, стає ще й активним інтерпретатором його культурної, стилістичної та функціонально-комунікативної специфіки.

Перекладач має прагнути до максимально повного й точного відтворення всієї системи смислів, що містяться у вихідному повідомленні. Процес перекладу ускладнюється тим, що не все у тексті отримує експліцитне вираження, багато чого залишається імпліцитним, тобто тим, що мається на увазі. Смысл тексту, або окремого висловлювання може бути зрозумілим інтерпретатору лише при співвіднесенні мовних значень з позамовними факторами, важливими для кожної мовленнєвої ситуації. Правильний переклад тексту неможливий без передачі інтенцій автора, почуттів, емоцій, додаткових асоціацій, яке слово викликає у свідомості носіїв даної мови.

Оскільки прагматичний потенціал висловлювання по-різному реалізується в різних мовах, доводиться застосовувати прагматичну адаптацію перекладу, вносячи у текст необхідні зміни, для того, щоб досягти комунікативного ефекту у мові перекладу. Таким чином, перекладач повинен володіти цілим арсеналом транслуючих дій, мета яких полягає в тому, щоб за допомогою засобів рідної мови максимально відобразити увесь зміст вихідного тексту, включаючи його прагматичний потенціал.

Постановка загальної проблеми. Останнім часом дослідники активно зацікавилися групою слів з унікальними прагматичними властивостями. Це так звані “дискурсивні маркери”, що належать до мовленнєвого рівня, та в силу своєї поліфункціональності викликають неабиякий інтерес для проведення досліджень під кутом зору їхнього перекладу українською мовою.

Попри те, що дискурсивні маркери неодноразово були предметом лінгвістичного аналізу [1–6], у перекладознавчому аспекті вони не отримали достатнього висвітлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Спроби детально проаналізувати способи відтворення українською мовою контекстуально-обумовлених значень англійських полісемантичних експресивів *oh, eh, well, why* знаходимо у дисертації Т. Шліхар [7]. Дослідниця демонструє випадки, коли у перекладі словникові значення вигуків виявляються недоречними, і доходить висновку, що у перекладі експресиви-вигуки вимагають експлікації закладеного в них змісту з урахуванням усього комплексу психологічних та культурних факторів.

Крім того, варто зазначити, що на сьогодні триває перше

комплексне дослідження прийомів англо-українського та українсько-англійського художнього перекладу, яке проводить Т. Оришечко [8; 9].

Дослідження Т. Шліхар та Т. Оришечко можуть становити певну теоретичну цінність для вивчення питання відтворення англійських дискурсивних маркерів українською мовою. Проте оскільки в даних доробках акцент робився лише на емоційності вигуків, як одного з аспектів аналізу, на нашу думку, доцільним є дослідити дискурсивні одиниці, до складу яких входять і вигуки, з точки зору цілісного розкриття їхнього великого прагматичного потенціалу у мові перекладу, що і становить **актуальність та новизну** обраної теми дослідження.

Мета дослідження – продемонструвати на прикладах конкретного англомовного художнього твору можливості різної інтерпретації перекладачами прагматичного змісту дискурсивних маркерів, зумовленої контекстуальними чинниками, та проаналізувати способи відтворення прагматики даних елементів у перекладі.

Об'єктом дослідження є дискурсивні маркери англійської мови (*oh, ah, well, I mean*) та їхні українські контекстуальні відповідники.

Предметом дослідження є комунікативно-прагматичні значення англійських дискурсивних маркерів у англомовній художній прозі та особливості їх перекладу українською мовою.

Матеріалом дослідження слугував роман Д. Лоуренса “Коханець леді Чаттерлей” та його українські переклади, зроблені С. Павличко та Д. Радієнко.

Наукові результати. Дискурсивні маркери, для яких хоч і характерна розмитість значення, проте в діалогах між персонажами художнього твору вони часом відіграють суттєву роль. Ці, на перший погляд, “порожні” елементи є інкрустацією думки або психологічного стану героя, носієм прихованих смислів, вони здатні задавати тон діалогу, визначати хід розмови між комунікантами, хід їхнього мислення та виражати емоції.

Під час перекладу слід уникати формального підходу при відтворенні дискурсивних маркерів, оскільки застосування буквальних (словникових) відповідників значно збіднює цільову мову, роблять її одноманітною, а також втрачається полісемія дискурсивних маркерів. Дискурсивні маркери вимагають творчого підходу від перекладача, який має свій індивідуальний стиль, що визначається його художнім

сприйняттям, майстерністю, своєрідністю підбору мовних засобів тощо.

За В. В. Коптіловим, у процесі художнього перекладу відбувається творча взаємодія індивідуальностей автора оригіналу і перекладача [10]. Академік В. В. Виноградов так формулює поняття індивідуального стилю письменника: “Це система індивідуально-естетичного використання властивих даному періоду розвитку художньої літератури засобів художньо-словесного вираження, а також система естетично-творчого підбору, осмислення та розташування різноманітних мовленнєвих елементів” [11:167]. Таким чином, головним критерієм оцінки художнього перекладу є не лише близькість до тексту оригіналу, а й збереження стилю твору та індивідуального стилю автора.

Відомий англійський письменник Д. Г. Лоуренс вважається представником літературної течії модернізму, його творам властивий глибокий психологізм, де окреслюється невичерпність та багатогранність внутрішнього світу людини, вирішальне значення надається її індивідуальним якостям та підсвідомим імпульсам. Ці особливості стилю яскраво проявляються у діалогах, що стають все більш наближеними до реальних ситуацій спілкування сьогодення.

Роман “Коханець леді Чаттерлей” був перекладений українською мовою двічі: один виконаний С. Павличко (1989), другий – Д. Радієнко (2005). Варто простежити на конкретних прикладах, що містять дискурсивні маркери, наскільки вдалося перекладачам відтворити прагматичний зміст висловлювань та зберегти тональність діалогу, яку автор прагнув донести до читача.

Розгляньмо мовленнєву ситуацію, коли Конні запитала Мікаелса, чи справді одруження з жінкою буде для нього зусиллям над собою, схожим на вирізання gland, на що той відповів:

'Well, Lady Chatterley, somehow it will! I find ... excuse me ... I find I can't marry an Englishwoman, not even an Irishwoman ...' [12:11]

- Ну, леді Чаттерлей, певною мірою, так. Я зрозумів ... вибачте ... я зрозумів, що не можу одружитися з англійкою, навіть з ірландкою ... [13:14]

- Так, леді Чаттерлі, певною мірою так. Я зрозумів, – перепрошую, – зрозумів, що не зможу взяти за дружину англійку, навіть ірландку ... [14:44].

Варіант перекладу дискурсивного маркера *well*, запропонований С. Павличко, на нашу думку, виглядає більш доречним, оскільки припускаючи, що таке незвичне порівняння могло дещо спантеличити Мікаелса, й таким чином йому необхідний був додатковий час для зважування своєї відповіді. У даному контексті *well* слугує засобом для заповнення паузи у реченні, і аж ніяк не підсилення згоди, вираженого подвійним вживанням частки *так*, як це пропонує перекласти Д. Радієнко.

У наступному прикладі С. Павличко також краще відчула те прагматичне навантаження, яке несе дискурсивний маркер *I mean* у висловлюванні Мікаелса, коли той, перейшовши з Конні на більш близький етап стосунків, припустив, що вона, як і переважна більшість жінок, зненавидить його після цього:

'They mostly do,' he said; then he caught himself up. 'I mean ... a woman is supposed to' [12:13].

- З ними завжди так, – сказав він, потім схопився: – Тобто ... так буває з жінками [13:16].

- З ними завжди так, – мовив він. Потім схаменувся: – Я я кажу про жінок [14:47].

Дискурсивний маркер *I mean* у даній мовленнєвій ситуації не стільки підкреслює якраз не впевненість мовця, скільки слугує засобом розкриття або коригування висловленої думки. Таким чином, більш вдалим видається варіант перекладу С. Павличко.

При порівнянні текстів цих двох перекладів часом спостерігається, що жодній з перекладачок не вдалося розкрити прагматику висловлювання, яке містить дискурсивний маркер. Зокрема, у ситуації, коли Мікаелс пропонує Конні одружитися, а вона каже, що вже заміжня, він вигукує:

'Oh that! ... he'll divorce you all right ...' [12:27]

- Та що ти ... Певна річ, він тобі дасть розлучення [13:30].

- Ах це! Він дасть тобі розлучення, не сумнівайся [14:78].

Беручи до уваги наступні висловлювання, тобто ширший мовний контекст, де Мікаелс наполягає на одруженні та висловлює впевненість, що Кліффорд дасть Конні розлучення, відчуваємо, що за вигуком *oh* приховується байдужість до перешкоди, заклик до нехтування самим фактом шлюбу з Кліффордом, думка про те, що такому шлюбу легко покласти край. Варіант перекладу С. Павличко

створює враження заперечення попереднього висловлювання (“Але ж я одружена”), що є у цьому випадку зовсім недоречним. Переклад Д. Радієнко містить в собі ілокутивну силу несподіваного здогаду. Більш слушним, на нашу думку, був би варіант “*Em, це!*”, який в українській мові вживається для вираження байдужого ставлення до чогось.

У наступному прикладі, який ми пропонуємо розглянути, постає ситуація, коли Конні, гуляючи по лісу, випадково зустріла лісника Меллорза та дитину, що гірко плакала. Конні поцікавилася у дівчинки, як її звать, на що та сказала своє ім'я:

'Connie Mellors! Well, that's a nice name! [12:32]

- *Конні Меллорз? Що ж, чудове ім'я [13:34].*

- *Конні Мелорз. Ой, яке гарне ім'я! [14:87]*

Оскільки дитина була сильно налякана через те, що побачила у лісі застреленого кота, Конні намагалася заспокоїти дівчинку, відволікти її увагу, і таким чином доречнішим варіантом перекладу дискурсивного маркеру *well* є вигук *ой*, який адекватно передає емоцію захоплення та радості, на відміну від модальної частки “*що ж*”, яка вживається з відтінком вимушеної згоди, схвалення, примирення з чимось.

Наступний приклад демонструє ситуацію, коли Кліффорд говорить дружині, що попросить слугу пошукати ключ від хатини, на що Конні відповідає:

'Oh do!' she said [12:50].

- *О, будь ласка! – сказала вона [15:60].*

- *Так, скажи! [14:125]*

Зауважимо, що в оригіналі використовується прямий директив, однак у перекладі С. Павличко ця директивність дещо знижується, і репліка набуває значення благання, хоча насправді автор не закладав у слова Конні такої конотації, оскільки їй необхідно було добре приховувати свою зацікавленість до лісової хатини. Тому доречнішим видається варіант, запропонований Д. Радієнко, яка використала частку “*так*”, відтворюючи вигук *oh*, з метою посилення спонукання до дії.

Розгляньмо інший приклад з твору, простежуючи ступінь врахування перекладачами контексту та ситуації при відтворенні функції дискурсивного маркеру *oh*. Конні планує поїхати на три тижні до Венеції, а потім повернутися, покинути свого чоловіка та втікти з

Меллорзом далеко від Регбі. Мелорз запитує у Конні, чому вона збирається повертатися, якщо все одно їй доведеться залишити Кліффорда, на що Конні відповідає:

'Oh, I must come back. I've promised! [12:127]

- *О, я мушу повернутися. Я обіцяла* [16:78].

- *Ні, я мушу повернутись. Я обіцяла!* [14:280]

Прагматика висловлювання: “Я не можу зробити це зараз”, тобто Конні не погоджується з думкою Меллорза, вона не вважає, що так буде правильно. Якщо ми звернемося до більш широкого мовного контексту, то побачимо, що Конні вимовляє цю фразу двічі, отже, підсилює свій намір повернутися. Таким чином, Д. Радієнко у даному випадку запропонувала більш вдалий відповідник.

Варто зазначити, що у перекладі твору, здійсненому С. Павличко, дискурсивний маркер *oh* досить часто передається вигуком “О”, що, зазвичай, не розкриває читачу контекстуальних відтінків його значення:

Oh don't start a lot of talk going [12:131].

О, не давайте підстави для довгих пересудів [16:81].

Ой, не треба, ще підуть розмови [14:287].

Місіс Болтон просить розлюченого містера Кліффорда не посилати людей на пошуки дружини, яка вирішила перечекаати у лісовій хатині, поки не перестане падати дощ. Д. Радієнко вдалося відчувати прагматику висловлювання, а саме відтінок прохання, який вона доречно передає вигуком “Ой”.

Так само не розкриває прагматичного змісту дискурсивного маркеру *oh* український вигук “О” у наступному прикладі:

'Oh, absolutely! [12:127]

- *О, абсолютно!* [16:78]

- *Ну звісно ж!* [14:287]

Відтворення англійського *Oh* українським “О” у даному випадку дещо підсилює емоційну виразність, надає висловлюванню зайвої патетичності, що не властиве манері мовленню Меллорза, образ якого постає перед читачем як стриманого чоловіка. Тому варіант перекладу, поданий Д. Радієнко, виглядає доречнішим з погляду на мовно-психологічні риси героя.

Далі у романі спостерігаємо ще одну подібну невідповідність у запропонованому С. Павличко варіанті перекладу дискурсивного маркеру:

'Perhaps you care for her now,' she said.

'Me!' His eyes widened. 'Ah no, I can't think of her,' he said quietly [12:112].

- *Ах ні, і думати про неї не можу, – сказав він тихо* [15:121].

- *Не-є, я про неї й думати не можу, – спокійно сказав він* [14:252].

Так само не вдалося передати прагматичний зміст висловлювання й Д. Радієнко, яка намагаючись відтворити специфіку діалекту Меллорза, не відчула в його словах підсилення заперечення, яке б доречно передала частка “*та*” із заперечною часткою “*ні*”.

Наступний приклад взято із розмови між Кліффордом та Конні, коли у подружжя виникли ідейні суперечності щодо життєвого призначення заможних людей керувати менш забезпеченими. Конні висловила заперечення з приводу того, що вона не бажає користуватися своїм становищем та панувати, на що Кліффорд вигукнув:

'Ah! But that is funk. You've got it: fated to it. And you should live up to it [12:101].

- *Ах так! Це ж нісенітниця. Ти його маєш, ти на нього приречена* [15: 111].

- *Он як! Але ж усе це боягузтво. Доля наділила тебе цим становищем і ти маєш бути гідною його* [14:230].

Висловлювання, вираженого вигуком *Ah*, має ілокутивну силу здивування, що слушно передати українською мовою “*Он як!*”, запропонованого Д. Радієнко, або навіть “*Он як ти!*”, що ще краще б підкреслювало емоцію подиву Кліффорда як реакцію на слова дружини. Варіант перекладу, який подає С. Павличко, не відтворює прагматичного змісту висловлювання, оскільки з вуст Кліффорда воно звучить як обурення, ніби він збирається покарати Конні за якийсь її вчинок або поведінку.

Як уже зазначалося, текст перекладу має не лише точно передати інформацію, зберегти її форму та авторські інтенції, а й відповідати художньо-естетичним нормам. Розгляньмо приклад з твору:

'Oh no! I can manage him quite all right. I mean, I can do all he needs me to do [12:134].

-О ні! Я цілком упораюсь. Тобто, я можу робити все, що він потребує. [16:84]

-О ні! Я з цим впораюся. Тобто я хочу сказати, робитиму все, що треба. [14:294]

Переклад дискурсивного маркеру *I mean* за допомогою довгого “Тобто я хочу сказати” здається дещо штучним, оскільки перекладач вдається не до найекономнішої передачі думки, а навпаки. Тому більш вдалим виявляється варіант, запропонований С. Павличко.

Як засвідчує практичний матеріал дослідження, дискурсивні маркери не мають якогось чітко окресленого шаблону перекладу. Досить часто застосування буквальних відповідників стає недоречним, оскільки дискурсивні маркери містять імпліцитні смисли, до розкриття яких перекладач повинен підходити творчо. Найважливіше тут – вірно інтерпретувати прагматичний зміст висловлювань, до складу яких входять дискурсивні маркери. У цих позбавлених лексичного значення елементах приховуються авторські інтенції щодо емоцій, настроїв, манери мовлення героїв, які здатні впливати на читацьке сприйняття загальної тональності твору.

Порівнюючи два переклади одного роману, ми помітили, що на вибір того чи іншого відповідника дискурсивного маркеру певною мірою впливає також індивідуальний стиль перекладача. Наприклад, С. Павличко попри блискуче розуміння оригіналу та знання принципів перекладацької теорії, іноді вдається до формального підходу, відтворюючи вигуки прямими відповідниками, що робить мову героїв надто експресивною і не завжди природною, оскільки частково нехтується соціально-психологічними рисами перекладу.

Д. Радієнко, натомість, намагається відчути ілокутивну силу висловлювань, що містять дискурсивні маркери, та підбирає варіанти перекладу, які відповідають типовому стилю спілкування між україномовними носіями. Проте, варто зазначити, що часом перекладачкам не вдається розкрити прагматичний зміст того чи іншого дискурсивного маркеру, що спричинюється, на нашу думку, нехтуванням більш широким мовним контекстом.

Таким чином, ми вважаємо, що аналіз способів перекладу дискурсивних маркерів доцільно проводити з урахуванням перекладачем всієї специфіки художнього твору.

Перспектива дослідження. Подібна методика аналізу перекладів

дискурсивних маркерів може застосовуватися до інших англомовних творів, перекладених українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Егорова М. А.* Английские “маркеры дискурса” в гносеологическом и онтологическом аспектах / М. А. Егорова // Вестник Воронежск. гос. ун-та/ гл. ред. Алексей Александрович Кретов. – Серия “Лингвистика и межкультурная коммуникация”. – Воронеж : Вестник ВГУ, 2009. – Вип. 1. – С. 18–22. 2. *Засекін С. В.* Дискурсивні маркери когерентності англомовного діалогічного тексту: когнітивний та прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 “Германські мови” / Сергій Васильович Засекін ; Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2001. – 20 с. 3. *Каменский М. В.* Социолінгвістическая парадигма дискурсивних маркерів (на матеріалі англійського мови) : дис. на соискание науч. степени канд. філол. наук : 10.02.19 “Общее языкознание, социолінгвістика, психолінгвістика” / Каменский Михаил Васильевич ; Ставропольск. гос. ун-т. – Ставрополь, 2007. – 179 с. 4. *Blakemore D.* Relevance and linguistic meaning: The Semantics and pragmatics of discourse markers / D. Blakemore. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 200 p. 5. *Lewis D.* Discourse markers in English: A discourse-pragmatic view / D. Lewis // Approaches to Discourse Particles / K. Fisher. – Vol. 1 : Studies in Pragmatics. – Amsterdam : Elsevier, 2006. – P. 43–60. 6. *Schiffrin D.* Discourse markers / D. Schiffrin. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987. – 364 p. 7. *Шліхар Т. О.* Відтворення домінуючих мовленнєвих актів в українських перекладах англомовної драми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.16 “Перекладознавство” / Тетяна Олександрівна Шліхар ; Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – 20 с. 8. *Оришечко Т. А.* Додавання на вилучення вигуків в англо-українському перекладі / Т. А. Оришечко // Вісник Черкаськ. ун-ту/ гол. ред. Анатолій Іванович Кузьмінський. – Серія “Філологічні науки”. – Черкаси : Вид-во Черкаськ. нац. ун-ту ім. Богдана Хмельницького, 2008. – Вип. 140. – С. 137–143. 9. *Оришечко Т. А.* Переклад англійських вигуків українською мовою / Т. А. Оришечко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць / відп. ред. Олександр Іванович Чередниченко. – К. : Вид-во Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2009. – Вип. 26, ч. 2. – С. 392–396. 10. *Коптілов В. В.* Теорія і практика перекладу [навч. посібник] / Віктор Вікторович Коптілов. – К. : Юніверс, 2002. – 280 с. 11. *Виноградов В. В.* Избранные труды : в 5 т. / Виктор Владимирович Виноградов // О языке художественной прозы. – М : Наука, 1980. – 360 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. *Lawrence D. H.* Lady Chatterley’s Lover [Електронний ресурс] / D. H. Lawrence. – Режим доступу : <http://truly-free.org/> 13. *Лоуренс Д. Г.* Коханець леді Чаттерлей : [роман] / Д. Г. Лоуренс ; [пер. з англ. С. Павличко] // Всесвіт : український журнал іноземної літератури / гол. ред. Юрій Микитенко. – К. : Видав. дім “Всесвіт”, 1989. – Вип. 12. – С. 2–46. 14. *Лоуренс Д. Г.* Коханець леді Чаттерлі : [роман] / Д. Г. Лоуренс ; [пер. з англ. Д. О. Радієнко ; передмова Н. Ю. Жлуктенко]. – Харків : Фоліо, 2005. – 382 с. 15. *Лоуренс Д. Г.* Коханець леді Чаттерлей : [роман] / Д. Г. Лоуренс ; [пер. з англ. С. Павличко] // Всесвіт : український журнал іноземної літератури / гол. ред. Юрій Микитенко. – К. : Видав. дім “Всесвіт”, 1990. – Вип. 1. – С. 56–129. 16. *Лоуренс Д. Г.* Коханець леді Чаттерлей : [роман] / Д. Г. Лоуренс ; [пер. з англ. С. Павличко] // Всесвіт : український журнал іноземної літератури / гол. ред. Юрій Микитенко. – К. : Видав. дім “Всесвіт”, 1990. – Вип. 2. – С. 72–121.